

ДӘСТҮРЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ МӘНІ МЕН ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Рахимова С.Қ.*

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
*e-mail: sayra.76@mail.ru

Мақала қазіргі қоғамдағы дәстүрлі құндылықтардың мәні мен трансформациясын философиялық талдауға арналған. Автор отбасы, мораль және дін сияқты дәстүрлі құндылықтардың әлеуметтік өзара іс-қимыл мен жеке сәйкестікке қалай негіз қалайтынын зерттейді. Иммануил Кант, Фридрих Ницше және Чарльз Тейлор идеялары призмасы арқылы екі негізгі ұстаным қарастырылады: моральдық нормалардың өзгермейтіндігін бекітетін деонтологиялық тәсіл және қазіргі заман жағдайында дәстүрлі құндылықтарды қайта қарастыру қажеттігін көрсететін сын көзқарас. Мақалада жаһанданудың, технологиялық прогрестің және медиа мәдениеттің құндылықтарды өзгертуге әсері талданады, сондай-ақ адамгершілік бағдарларды жоғалту және моральдық релятивизация мәселелері көтеріледі. Қоғамдық мағыналардың үзілу және әлеуметтік байланыстардың әлсіреу қаупі талқыланады, бұл жалғыздық пен нигилизмнің өсуіне әкеледі. Қорытындысында дәстүрлі қағидаттар мен тозақты сақтау арасындағы теңгерімді іздеу қажеттігі атап өтіледі.

Кілт сөздер: құндылықтар, дәстүр, жаһандану, мәдениет, дін философия, онтология, категориялық императив, этика, мораль.

Кіріспе

Дәстүрлі құндылықтар қоғамның мәдени және әлеуметтік негізін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Дәстүрлі құндылықтар дүниетанымды, мінез-құлықты және тұлға аралық қатынастарды қалыптастыра отырып, ұрпақтан ұрпаққа берілетін нормалардың, идеалдардың, ережелер мен сенімдердің жиынтығын білдіреді. Әртүрлі тарихи дәуірлерде дәстүрлі құндылықтардың мәні өзгеріске ұшырауы мүмкін, бірақ олардың жеке және ұжымдық өмірге бағдар ретінде негізгі рөлі өзгеріссіз қалады. Отбасы, дін, адамгершілік және әлеуметтік нормалар сияқты салаларын қамтып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, қоғамдық өмірдегі сабақтастықты қамтамасыз етеді. Бұл құндылықтар жеке және ұжымдық мінез-құлық нормаларын анықтап қана қоймайды, сонымен қатар жалпы қоғам өміріне моральдық нұсқаулар жасайды.

Материалдар мен әдістер

Жаһанданудың, технологиялық прогресс пен әлеуметтік реформалардың дамуымен дәстүрлі құндылықтардың мәні мен мағынасы өзгеруде. Алайда, өзгерістерге қарамастан, олардың қоғамның тұрақтылығы мен тұтастығын сақтаудағы маңыздылығы өзекті болып қала береді. Бұл мақалада біз Иммануил Кант, Фридрих Ницше, Чарльз Тейлор және Жан Бодрийяр сияқты ойшылдардың еңбектеріне сүйене отырып, дәстүрлі құндылықтар мен олардың трансформациясының философиялық талдау жасалды.

Негізгі бөлім

Философияда дәстүрлі құндылықтар әмбебап нормалар (деонтологиялық тәсіл) немесе адам өмірінің өзгермелі және контекстуалды элементтері (субъективті тәсіл) ретінде қарастырылуы мүмкін.

Деонтология этикалық ілім ретінде моральдық міндеттемелер мен құндылықтар қандай да сыртқы жағдайлар болмасын немесе іс-әрекет контексіне қарамастан өмір сүреді деп дәлелдейді. Моральдық борыш басымдық ретінде қаралады және дереу пайда немесе табыс әкелмесе де, адам оны орындауға міндетті. Кант өз жұмыстарында моральдық заңдар әмбебап болуы және сыртқы факторларға байланысты өзгерістерге жатпауы тиіс екенін атап көрсетеді. Оның этикасының басты қағидасы - категориялық императив, онда былай делінген: «Тек осындай максимум бойынша әрекет етіңіз, оған сәйкес сіз бір уақытта оның жалпыға бірдей заңға айналуын тілей аласыз» [1]. Категориялық императив әлеуметтік, технологиялық және мәдени өзгерістерге қарамастан өзгеріссіз қалатын әмбебап моральдық нормаларды анықтауға көмектеседі.

Фридрих Ницше, керісінше, дәстүрлі құндылықтарды сын тұрғысынан қарастырады, олардың көбі жеке тұлға мен бостандықты басатын «құлдық мораль» деген ұғым болып табылады. Ол құндылықтардың трансформациясын қоғам жасаған иллюзиялар мен қысымды жеңу үшін қажетті процесс ретінде көрді. Ницше «Жақсылық пен жамандықтың екінші жағында», «Мораль шежіресі туралы» және «Антихрист» еңбектерінде дәстүрлі моральдық нормаларды қайта қарастыру қажет деген радикалды идеяларын алға тартады. Христиандық моральға сын. Ницше әсіресе христиандықты қатты сынға алды, оның пікірінше, ол күштілерді басып, әлсіздерді жоғарылататын «құлдық мораль» тудырды. «K Morali» шежіресінде ол христиандықтың моральдық жүйесі «ressentiment» немесе әлсіз адамдардың күшті және өміршең адамдарға деген реніш сезіміне негізделгенін айтады. Христиандық, Ницшенің пікірінше, кішіпейілділік пен әлсіздік сияқты құндылықтарды ізгілікке айналдырса, күш, мақтаныш және билікке деген ерік сияқты қасиеттер зұлым деп жарияланды. Ницше былай деп жазады: «Импотенция, оны бастан кешіретіндер үшін, "ізгі ниетке" айналады; ұялшақтық – "кішіпейілділік"; жек көретіндерге бағыну, – "мойынсұну"»[2]. Мұнда Ницше әлсіздердің күштілерге физикалық түрде қарсы тұра алмай, өздерінің әлсіз жақтарын моральдық қасиеттер ретінде қарастыру механизмін ашады. Ницше адамгершілікті «мырзалық » және «құлдық » деп бөледі. Құлдық мораль, Ницшенің пікірінше, әлсіздердің күштілердің езгісіне реакциясы және адамның ерік-жігерін басып, оны кішіпейілділік пен шыдамдылық құндылықтарымен алмастыруда көрінеді. Ницшенің орталық мақсаттарының бірі «барлық құндылықтарды қайта бағалау болды». Ол құлдық моральға негізделген моральдық жүйелерді жоюға және күшті, билікке деген ерікті және өзін-өзі жүзеге асыруды қолдайтын жаңа құндылықтарды жасауға шақырды. Ол өзінің «Антихрист» еңбегінде христиандық моральді ашық сынады: «Христиан дінінің өзінде зиянды нәрсе – оның өмірге қарсы терең бейімділігі...» [3]. Бұл жерде Ницше христиандықты адамды күшейтетін құндылықтарды насихаттаудың орнына жердегі өмір мен билікке деген ұмтылысты жоққа шығаратын идеалдарды қояды деп айыптайды. Қазіргі заманғы зерттеулер Ницшенің мұрасын және оның дәстүрлі құндылықтарды сынауын талдауды жалғастыруда.

Дәстүрлі құндылықтар – адамдардың мінез-құлқын және олардың қоғамдағы өзара әрекетін реттейтін қалыптасқан нормалар мен көзқарастардың жиынтығы. Бұл құндылықтар мәдени мұра арқылы қалыптасады және отбасы, дін, мораль және әлеуметтік жауапкершілік сияқты салаларын қамтиды. Отбасы құндылықтары. Отбасы әрқашан адамгершіліктің қалыптасуы мен қоғамның тұрақты дамуының бастауы болған негізгі әлеуметтік институт болды. Сүйіспеншілік, адалдық, қолдау және құрмет сияқты отбасылық құндылықтар балалардың физикалық ғана емес, сонымен бірге адамгершілік тәрбиесін, сондай-ақ мәдени дәстүрлер мен нормалардың сақталуын қамтамасыз етті. Конфуций айтқандай, «үлкенге құрмет – қоғамдық тәртіптің негізі» [4]. Діни және рухани құндылықтар. Дін дәстүр бойынша адамгершілік көзқарастарды қалыптастыруда және қоғамдағы келісімді қамтамасыз етуде орталық рөл атқарды. Имандылық, мейірімділік, әділдік және кішіпейілділік сияқты діни құндылықтар жеке адамның мінез-құлқын реттеуге және қоғамдық имандылықты сақтауға негіз болады. Джон Хризостом былай деп атап көрсетті: «Қасиетті жазбаларда бекітілген моральдық заңдар адам жанының негізі ретінде қызмет етеді» [5].

Әлеуметтік құндылықтар. Әлеуметтік құндылықтарға адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттейтін мінез-құлық нормалары мен ережелері жатады. Оларда үлкенді сыйлау, қоғам алдындағы жауапкершілік, заңдылық пен тәртіпті құрметтеу және әділдікке деген ұмтылыс көрініс табады. Бұл құндылықтар тұлғааралық қатынастарда әлеуметтік тәртіп пен үйлесімділікті сақтауға ықпал етеді.

Нәтижелер мен талқылаулар

Дәстүрлі құндылықтардың трансформациялану себептері. Қазіргі қоғам жаһандану, урбанизация, технологиялық прогресс және әлеуметтік реформалар сияқты факторлардың әсерінен болатын терең өзгерістерге тап болуда. Дәстүрлі құндылықтардың өзгеруінің басты себептерінің бірі мәдениет пен экономиканың батыстық үлгілерінің жаһандануы мен таралуы болып табылады. Бұл процесс даралық, нарықтық экономика және демократиялық еркіндіктер сияқты жаһандық құндылықтардың қалыптасуына әкеледі, өз кезегінде ежелгі мәдени дәстүрлері бар қоғамдардағы дәстүрлі негіздерді өзгертеді немесе әлсіретеді. Чарльз Тейлордың философиясында, адам ұжымдық нормалар мен жалпы мақсаттарға емес, жеке өзін-өзі жүзеге асыруға көбірек бағдарлана бастаған, жаңғырту жеке құндылықтардың өзгеруімен қатар жүреді. Тейлор «қазіргі мәдениет жеке дербестікке баса назар аударады, бұл дәстүрлі моральдық және діни негіздердің әлсіреуіне алып келеді» [6]. Осылайша, құндылықтарды өзгерту – бұл әлеуметтік нормалардың өзгеруі ғана емес, сонымен қатар адамның санасының өзгеруі. Урбанизация және қоғам құрылымының өзгеруі. Қалалық өмір салтының дамуымен дәстүрлі отбасылық байланыстар мен құндылықтар әлсірейді. Жұмыс іздеп қалаларға көшу ұрпақтар арасындағы байланысты үзеді, бұл аға буынның жастарға әсерін азайтады. Отбасымен және қоғаммен байланысты дәстүрлі құндылықтардың сабақтастығы деңгейін төмендетеді. Технологиялар мен бұқаралық ақпарат құралдарының әсері. Қазіргі заманғы технологиялар мен әлеуметтік желілер жастардың дүниетанымының қалыптасуына және жаңа құндылықтар жүйесінің таралуына орасан зор ықпал етуде. Жан Бодрияр БАҚ «симулақрларды» — шынайы әлеуметтік өзара әрекеттесуді алмастыратын иллюзорлық шындықтарды жасайды деп санайды [7]. Бұл ұжымшылық пен әлеуметтік жауапкершілік сияқты дәстүрлі құндылықтар мен индивидуализмге және табысқа ұмтылуға негізделген жаңа құндылықтар арасындағы қайшылыққа әкелуі мүмкін. Қазіргі қоғамда дәстүрлі отбасылық құндылықтар мен мораль нормаларының әлсіреуі байқалады, бұл әлеуметтік құрылымдар мен мәдени ұстанымдардағы өзгерістерге байланысты. Жыныстардың теңдігін, азшылық құқықтары мен жеке бас бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етудің қазіргі заманғы үрдістері де дәстүрлі құндылықтарға өзгерістер енгізеді. Бұрын көптеген дәстүрлі нормалар әйелдердің немесе белгілі бір әлеуметтік топтардың құқықтарын шектейтін патриархалдық қағидаларға негізделген. Бүгінде әлеуметтік реформалар мен тең құқылық қозғалыстарының ықпалымен мұндай ұстанымдар қайта қаралуда.

Қорытынды

Дәстүрлі құндылықтардың өзгеруінің салдары. Дәстүрлі құндылықтарды өзгерту қоғам үшін оң және теріс салдары болуы мүмкін. Оң өзгерістер. Трансформацияның оң аспектілерінің бірі – толеранттылық пен адам құқықтарын құрметтеуді арттыру. Қазіргі қоғам инклюзивті және ашық болып келеді, бұл кемсітушілік пен әділетсіздікті азайтуға көмектеседі. Гендерлік теңдік пен азшылықтардың құқықтарын қорғау дәстүрлі құндылықтардың аясын кеңейтетін әлеуметтік саясаттың маңызды элементтеріне айналды. Дәстүрлі құндылықтарды өзгертудің жағымды аспектілеріне қарамастан, бұл процесс философиялық пайымдауды талап ететін бірқатар сын-қатерлермен ұштасады. Басты мәселелердің бірі – құндылықтар ұжымдық өмір үшін негіз емес, жеке басының ғана мәселесіне айналатын адамгершілік бағдарларын жоғалту және моральдық релятивизация мүмкіндігі. Тұрақтылық пен әлеуметтік байланыстарды жоғалту. Дәстүрлі отбасылық

құндылықтардың әлсіреуі әлеуметтік байланыстардың эрозиясына әкелуі мүмкін. Мысалы, Зигмунт Бауман өз жұмыстарында даралыққа және «сұйық заманға» көшу тұрақты әлеуметтік институттарды, оның ішінде отбасын да бұзып, қоғамдағы жалғыздық пен оқшауланудың өсуіне алып келетінін көрсетеді [9]. Тағы бір проблема моральдық релятивизация болып табылады, оны «Американдық ақыл-ойды жабу» еңбегінің авторы Аллен Блум сияқты философтар баса айтады [10]. Ол шектен тыс бостандық пен дәстүрлі моральдық нормалардан бас тарту нигилизмге алып келуі мүмкін дейді.

Дәстүрлі құндылықтар жаһандану және технологиялық прогресс сияқты заманауи факторлардың әсерінен өзгергеніне қарамастан, қоғам өмірінде маңызды рөл атқарып келеді. Бұл өзгерістер сөзсіз, бірақ жаңа жағдайларға бейімделу мен мәдени мұраның ең жақсы элементтерін сақтау арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Жалпы қоғамның және жеке тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз ете отырып, моральдық нұсқаулардың тұрақтылығын сақтаудың жолдарын іздеуі керек.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (бағдарлама №BR24993269).

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кант, И. (1965) Критика практического разума. М.: Наука. – С. 300
2. Ницше, Ф. (2018). К генеалогии морали. Перевод А.Г. Чернышева. СПб: Азбука-классика. – С. 300
3. Ницше, Ф. (2020). Антихрист. Перевод М. Кузнецова. М.: АСТ. – С. 250
4. Confucius. (1979). The Analects of Confucius. Translated by A. Waley. New York: Vintage Books. – P. 250
5. Златоуст, Иоанн. (1988). Толкование на Евангелие от Матфея. М.: Издательство Московской Патриархии. – С. 500
6. Taylor, C. (1991). The Malaise of Modernity. Cambridge, MA: Harvard University Press. – P. 150
7. Baudrillard, J. (1981). Simulacres et Simulation. Paris: Galilée. – P. 200
8. Ролз, Дж. . (1995). Теория справедливости. СПб: Наука. – С. 300
9. Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press. – P. 250
10. Bloom, A. . (1987). The Closing of the American Mind: How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students. Нью-Йорк: Simon & Schuster. – P. 400

REFERENCES:

1. Kant, I. (1965) Kritika prakticheskogo razuma [Criticism of practical reason], M.: Nauka. – P. 300
2. Nisşe, F. (2018) K genealogii morali [Towards a genealogy of morality], Perevod A. G.Chernyşeva. SPb: Azbuka-klasika. – P. 300
3. Nisşe, F. (2020) Antihris [The Antichrist], Perevod M. Kuznesova. M.: AST. – P. 250
4. Confucius. (1979). The Analects of Confucius. Translated by A. Waley. New York: Vintage Books. – P. 250
5. Zlatous, Ioann. (1988) Tolkovanie na Evangelie ot Matfeia [Interpretation of the Gospel of Matthew], M.: İzdatelstvo Moskovskoi Patriarhii. – P. 250
6. Taylor, C. (1991). The Malaise of Modernity. Cambridge, MA: Harvard University Press. – P. 150
7. Baudrillard, J. (1981). Simulacres et Simulation. Paris: Galilée. – P. 200
8. Rolz, J. . (1995) Teoria spravedlivosti [The theory of justice], SPb: Nauka. – P. 300
9. Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press. – P. 250
10. Bloom, A. . (1987). The Closing of the American Mind: How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students. Нью-Йорк: Simon & Schuster. – P. 400

ЗНАЧЕНИЕ И ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Рахипова С.К., Енсеева В.Т.

*Жетысуский университет имени Ильяса Жансугурова, Республика Казахстан,
г. Талдыкорган*

**e-mail: sayra.76@mail.ru*

Статья посвящена философскому анализу значения и трансформации традиционных ценностей в современном обществе. Автор исследует, как традиционные ценности, такие как семья, мораль и религия, формируют основы для социального взаимодействия и личной идентичности. Через призму идей Иммануила Канта, Фридриха Ницше и Чарльза Тейлора рассматриваются две основные позиции: деонтологический подход, утверждающий неизменность моральных норм, и критический взгляд, подчеркивающий необходимость переосмысления традиционных ценностей в условиях современности. Статья анализирует влияние глобализации, технологического прогресса и медиакультуры на трансформацию ценностей, а также поднимает вопросы утраты нравственных ориентиров и моральной релятивизации. Обсуждаются риски фрагментации общественных смыслов и ослабления социальных связей, что приводит к росту одиночества и нигилизма. В заключение подчеркивается необходимость поиска баланса между сохранением традиционных принципов и адаптацией к новым условиям для обеспечения устойчивости общества.

Ключевые слова: *ценности, традиция, глобализация, культура, философия, религия, онтология, категорический императив, этика, мораль.*

THE SIGNIFICANCE AND TRANSFORMATION OF TRADITIONAL VALUES

S.K.Rahipova, V.T.Enseeva

Zhetysu university named after I.Zhansugurov, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan

**e-mail: sayra.76@mail.ru*

The article is dedicated to a philosophical analysis of the significance and transformation of traditional values in modern society. The author explores how traditional values, such as family, morality, and religion, form the foundation for social interaction and personal identity. Through the lens of the ideas of Immanuel Kant, Friedrich Nietzsche, and Charles Taylor, two main positions are examined: a deontological approach that asserts the unchanging nature of moral norms, and a critical perspective emphasizing the necessity of rethinking traditional values in contemporary contexts. The article analyzes the influence of globalization, technological progress, and media culture on the transformation of values, as well as raising questions about the loss of moral anchors and moral relativism. It discusses the risks of the fragmentation of public meanings and the weakening of social ties, leading to increased loneliness and nihilism. In conclusion, it emphasizes the need to find a balance between preserving traditional principles and adapting to new conditions to ensure the stability of society.

Key words: *values, tradition, globalization, culture, philosophy, religion, ontology, categorical imperative, ethics, morality.*